

DOI: 10.46340/eppd.2020.7.3.21

Lyudmila Gorbaychuk

ORCID ID: <https://orcid.org/0000-0001-9807-6115>

V. M. Koretsky Institute of State and Law of the National Academy of Sciences of Ukraine

ECONOMICAL AND LEGAL ASPECTS OF FINANCIAL DECENTRALIZATION IN UKRAINE

Людмила Горбайчук

Інститут держави і права ім. В. М. Корецького НАН України, Україна

ЕКОНОМІКО-ПРАВОВІ АСПЕКТИ ФІНАНСОВОЇ ДЕЦЕНТРАЛІЗАЦІЇ В УКРАЇНІ

Market transformations currently developing in Ukraine require new approaches to the reform of the budgetary system and order. The article analyzes the results of the reform of financial decentralization in Ukraine, which began in 2014, and determines its effectiveness. The acute problems of financial decentralization have been highlighted. The author puts an emphasis on the reform of financial decentralization as one of the key reforms that will improve the existing system of state and local self-government and create conditions for socio-economic development of the regions. With the aim to ensure the independence of local budgets and expand their financial capacity with reliable sources of income, a number of separate measures have been proposed for the further reform of budgetary and fiscal legislation.

Keywords: decentralization, financial decentralization, local self-government, local budgets, local budget revenues, transfers, tax and non-tax revenues

Міжбюджетні відносини відіграють важливу роль у забезпеченні сталого соціально-економічного розвитку регіонів, який стає можливим лише за умови акумуляції в місцевому бюджеті достатніх фінансових ресурсів. Дана обставина зумовлює необхідність поглиблення реформ, пов'язаних із фінансовою децентралізацією. За сучасних умов фінансова децентралізація стає одним із визначальних векторів розвитку міжбюджетних відносин у різних країнах світу, в тому числі й в Україні.

Фінансова децентралізація повинна сприяти зростанню доходів місцевих бюджетів, насамперед за рахунок податкових надходжень. Чи вдалося вирішити одне з головних завдань реформи, а саме: сформувати реально фінансово самодостатні місцеві бюджети? Актуальність даної тематики визначається насамперед тим, що фінансова децентралізація є однією з найгостріших проблем загального процесу децентралізації, вирішення якої дасть можливість одночасно і пришвидшити її проведення, і забезпечити належний соціально-економічний розвиток окремих місцевостей (регіонів).

Мета статті полягає в дослідженні правових аспектів фінансової децентралізації, визначені її ефективності та подальших напрямів розвитку.

Фінансова децентралізація являє собою найбільш повний та прозорий вид децентралізації, оскільки вона безпосередньо пов'язана з організацією та реформуванням системи міжбюджетних відносин. В процесі фінансової децентралізації органи місцевого самоврядування отримують фіскальну незалежність (делегування повноважень щодо прийняття рішень у сфері бюджетного регулювання) – можливість приймати рішення щодо формування бази оподаткування, визначення ставок відповідних місцевих податків та зборів, введення податкових стимулів для галузей економіки на регіональному рівні. Це підштовхує їх до конкуренції між собою в контексті варіації рівня податкових ставок з метою фінансового забезпечення громад¹. Серед потенційних вигод

¹ Жаліло, Я. А. (2019). *Децентралізація влади: порядок денний на середньострокову перспективу: аналітична доповідь*. Київ: НІСД, 21-22.

фінансової децентралізації у вітчизняній науковій літературі наголошується на можливості більш повного врахування специфіки функціонування місцевої економічної системи, що, в свою чергу, дозволяє більш ефективно надавати суспільні блага¹, а також зазначається, що фінансова децентралізація сприяє внутрішньо-регіональній конкуренції та підвищенню рівня суспільних благ, за рахунок дії механізму так званого «голосування ногами»².

Суть фінансової децентралізації в країнах з багаторівневим устроєм держави полягає у наданні урядам, які перебувають на рівні нижче центрального, певних повноважень, пов'язаних з автономією щодо встановлення та збору до свого бюджету податкових надходжень, а також здійснення видатків на підставі власних рішень. Фінансова децентралізація обумовлює перерозподіл на користь регіонів будь-яких прибуткових джерел, будь-яких повноважень щодо прийняття рішень, які могли б вплинути на обсяг і розподіл цього доходу, а також будь-якої відповідальності щодо того, як ці повноваження повинні використовуватися. Стосовно України, то практика показала, що країна потребує децентралізації повноважень, пов'язаних з прийняттям рішень на місцевому рівні, а відтак, і фінансової децентралізації, яка повинна забезпечити виконання цих рішень.

З огляду на викладене, можна виділити два основних аргументи на користь фінансової децентралізації. По перше, фінансова децентралізація передбачає розподіл повноважень з надання державних послуг, що підвищує ефективність бюджетних витрат, оскільки місцева влада займається «вирішенням питань» місцевого населення, враховуючи його побажання. Згодом місцеве населення в якості виборців дає оцінку діяльності місцевої влади. По-друге, фінансова децентралізація повноважень з формування доходів бюджету дозволяє більш точно врахувати специфіку окремої місцевості (регіону) та сформувати ефективну податкову базу.

Проведення економічних реформ, розпочатих в Україні ще на початку 1990-х рр., як засвідчили результати понад двадцятип'ятирічної практики, виявилось неможливим без посилення економічної спроможності та дієздатності регіонів, що передбачає децентралізацію управління регіональним розвитком, яка включає в себе фінансову складову. При цьому найважливішою проблемою децентралізації стало забезпечення фінансової незалежності органів місцевого самоврядування, що є основою виконання передбачених законодавством функцій, а фінансова політика вважається ефективною тоді, коли в ній працюють усі складові. Тому здійснення фінансової децентралізації було визнано однією з базових реформ, започаткованих у 2014 році. На початок 2020 року існують об'єктивні дані, на підставі яких можна констатувати успішність проведення даної реформи в Україні. 1. Варто зазначити, що в розвинених країнах рівень децентралізації перебуває у прямій залежності від частки доходів місцевих бюджетів у внутрішньому валовому продукту (ВВП).

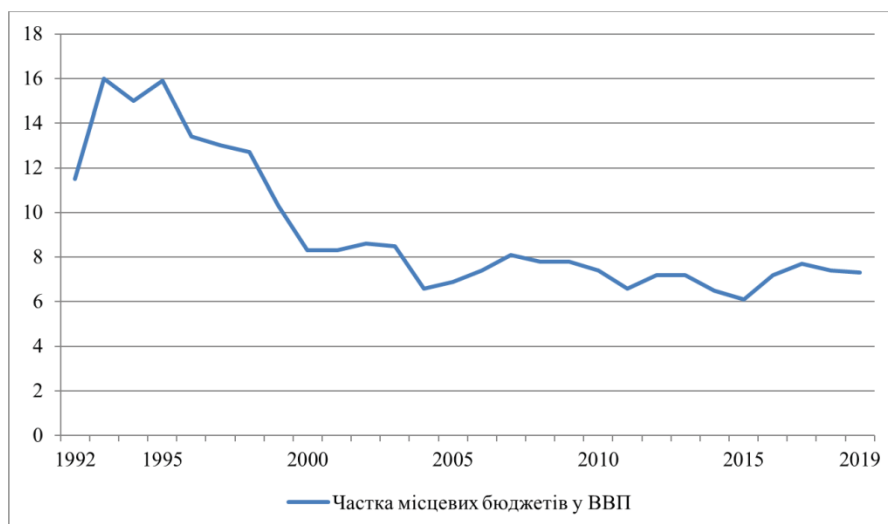

Рис. 1. Частка місцевих бюджетів у ВВП, %³

¹ Хайек, Ф. А. (1992). *Дорога к рабству*. Москва: Экономика.

² Tiebout, C. M. (1956). A pure theory of local expenditures. *The Journal of Political Economy*, 64 (5), 416-424.

³ Складено автором на основі даних Державної казначейської служби України та Державної служби статистики України (розрахунок здійснювався без урахування трансфертів)

Чим більшою є ця частка, тим вищий рівень децентралізації в країні. Розпочата наприкінці 2014 року реформа бюджетної сфери в Україні мала на меті забезпечити ефективне надання суспільних послуг на рівні адміністративно-територіальних одиниць, а це означає, що частка доходів місцевих бюджетів у ВВП повинна збільшуватися, оскільки вона є критерієм децентралізації і тим індикатором, на основі якого можна судити про рівень фінансової незалежності органів місцевого самоврядування.

Як видно з рисунку 1, починаючи з 1993 року спостерігається негативна динаміка щодо зменшення частки місцевих бюджетів у ВВП: з 16 % в 1993 році – до 7,3 % в 2019 році. Зменшення цієї частки свідчить про те, що переважна більшість бюджетних коштів країни, як і раніше, акумулюється в державному бюджеті. Станом на 2020 рік, у порівнянні з дореформеними стабільними роками (2012 та 2013), частка місцевих бюджетів у ВВП збільшилась лише на 0,1 %, що свідчить про фактичну низьку ефективність започаткованої в 2014 році реформи децентралізації.

2. Одним із показників ефективності реформи фінансової децентралізації є зменшення частки фінансових трансфертів у доходах місцевих бюджетів.

В країнах Європейського Союзу (ЄС) частка трансфертів у власних доходах місцевих бюджетів не перевищує 12 %. Натомість в Україні станом на початок 2020 року частка трансфертів у доходах місцевих бюджетів досягла позначки 48,7 %. Відзначимо, що це є не винятком даного року, а стабільною негативною динамікою. Розмір міжбюджетних трансфертів з кожним роком зростає, що свідчить про залежність місцевих бюджетів від додаткових коштів, які надходять із державного бюджету країни. Якщо в 2001 році обсяг трансфертів місцевим бюджетам склав 7203 млн. грн., то на початок 2020 року він сягнув 260302 млн. грн., збільшившись у 36,13 рази (в доларовому еквіваленті – у 7,13 рази).

З огляду на цілі надання міжбюджетних трансфертів можна зробити висновок, що вони, по суті, є формою надання допомоги відсталим регіонам, спрямованою на підвищення їх доходів до середнього рівня по країні. Даний аспект міжбюджетних трансфертів передбачає перерозподіл коштів з регіонів-донорів до дотаційних регіонів. Зважаючи на рівень міжбюджетних трансфертів до місцевих бюджетів можна з впевненістю стверджувати, що реформа фінансової децентралізації у повній мірі не принесла очікуваних результатів. На нашу думку, основною проблемою є те, що в Україні, незважаючи на триваючу реформу та необхідність її проведення не враховуються об'єктивні недоліки фіскальної децентралізації. Це пов'язано з тим, що у самій моделі фіскальної децентралізації, яка запроваджена в Україні, із самого початку було закладено протиріччя, обумовлене необхідністю одночасного вирішення трьох основних цілей: 1) досягнення економічної ефективності; 2) досягнення соціальної справедливості; 3) досягнення макроекономічної стабільності.

Суперечливість вищевказаних цілей призводить до неможливості досягнення позитивних результатів по всіх напрямках одночасно. Наприклад, при спробі поєднати соціальну справедливість із забезпеченням макроекономічної стабільності за рахунок скорочення горизонтальної нерівності, виникає серйозна проблема. Єдиний спосіб одночасного вирішення цих двох завдань полягає в посиленні централізації податкової бази. Проте централізація податкової бази призводить до зниження дохідної автономії територій, що власне суперечить самому змісту фінансової децентралізації, оскільки значна ефективність децентралізованих систем можлива лише при посиленні фінансової автономії на місцях. При цьому під фінансовою автономією слід розуміти можливість отримання на місцях реального доходу від різних податків та зборів, а не трансфертів з вищестоящего бюджету. За аналогією, суміщення цілей економічної ефективності та макроекономічної стабільності за рахунок зниження вертикальних дисбалансів може бути досягнуто тільки шляхом посилення горизонтальної нерівності і, отже, посилення соціальної несправедливості. Зазначені протиріччя призводять до того, що успіх проведення реформи фінансової децентралізації більшою мірою залежить від політичних та інституційних детермінант, ніж від обраної моделі та параметрів децентралізації (ставки податків, кількість податків, розподіл трансфертів і т.п.).

Вищенаведені позитивні й негативні аспекти фінансової децентралізації проявляються лише в особливому інституційному середовищі, притаманному країнам з високим рівнем економічного розвитку. Відсутність цієї найважливішої передумови не дозволяє реалізувати переваги децентралізації. Більш того, в країнах, що розвиваються, з низьким або середнім рівнем економічного розвитку (до них відноситься й Україна), децентралізація часто виступає як елемент політики національної побудови, і взагалі не передбачає отримання швидких економічних результатів. Крім того, значно розширюється число її негативних наслідків та ризиків. Даний сценарій щодо політики національної побудови, на наш погляд, був застосований і в Україні

в 2014 році з метою згуртування суспільства, подолання криз у різних сферах суспільного життя. У 2020 році існуючий підхід до фінансової децентралізації необхідно відкоригувати.

В Україні найбільш перспективною з усіх існуючих моделей фінансової децентралізації, на нашу думку, буде модель «керованого розвитку», яка передбачає високу ступінь централізації при наданні місцевим органам влади істотних повноважень та самостійності. Реальна фіскальна децентралізація, на відміну від номінальної, з нашої точки зору, визначається не стільки кількістю здійснених змін та впроваджених новацій, скільки якістю податкових повноважень кожного рівня бюджетної системи. Іншими словами, наявність значної кількості власних дохідних джерел та прав з управління ними, при їх малозначимості, не дозволяє говорити про реальну фінансову незалежність місцевих бюджетів.

Виходячи з результатів фінансової децентралізації, яка була розпочата в Україні у 2014 році, можна зробити кілька невтішних висновків. По-перше, основні ресурси (понад 60 % від обсягу всіх дохідних джерел), як і раніше, зосереджені в державному бюджеті, оскільки за результатами реформи ступінь централізації вітчизняної бюджетної системи практично не зменшився. По-друге, рівень власних доходів місцевих бюджетів все ще є недостатнім, а частка фінансової допомоги – надмірно високою (48,7 %). По-третє, всі запропоновані заходи зменшили тягар витрат дотаційних регіонів лише за рахунок регіонів-донорів. У зв'язку з цим в умовах недостатності власних доходів та залежності від фінансової допомоги зверху, будь-який розрив між доходами та витратами в регіонах-донорах одночасно позначається на фінансовому благополуччі менш самозабезпечених регіонів. Натомість, на підтримку заслуговує позиція, згідно з якою адекватно проведена фінансова децентралізація є індикатором рівня економічного розвитку та прагнення країни зайняти гідне місце серед країн ЄС. Іншими словами, розвинений і стабільний регіон у вітчизняних умовах – це фінансово незалежний, децентралізований регіон.

Слід відзначити, що в Україні правові основи фінансової децентралізації у цілому є вже сформованими. Вони були започатковані із прийняттям Законів України «Про внесення змін до Бюджетного кодексу України щодо реформи міжбюджетних відносин» від 28 грудня 2014 р. № 79-VIII¹, «Про внесення змін до Податкового кодексу України та деяких законодавчих актів України щодо податкової реформи» від 28 грудня 2014 р. № 71-VIII², «Про добровільне об'єднання територіальних громад» від 05 лютого 2015 р. № 157-VIII³, «Про засади державної регіональної політики» від 05 лютого 2015 р. № 156-VIII⁴, схваленням розпорядження Кабінету Міністрів України від 01 квітня 2014 р. № 333-р Концепції реформування місцевого самоврядування та територіальної організації влади в Україні⁵ та розпорядження Кабінету Міністрів України від 08 лютого 2017 року № 142-р Стратегії реформування системи управління державними фінансами на 2017-2020 роки⁶. Особливе значення мали зміни, внесені до Бюджетного та Податкового кодексів України Законами України «Про внесення змін до Податкового кодексу України та деяких законодавчих актів України щодо податкової реформи» від 28 грудня 2014 р. № 71-VIII⁷ та «Про внесення змін до Бюджетного кодексу України щодо реформи міжбюджетних відносин» від 28 грудня 2014 р. № 79-VIII⁸.

¹ Закон про внесення змін до Бюджетного кодексу України щодо реформи міжбюджетних відносин, 2014 (Верховна Рада України). *Відомості Верховної Ради*, 2015, 12, 76.

² Закон про внесення змін до Податкового кодексу України та деяких законодавчих актів України щодо податкової реформи, 2014 (Верховна Рада України). *Відомості Верховної Ради*, 2015, 7-8, 9, 55

³ Закон про добровільне об'єднання територіальних громад, 2015 (Верховна Рада України). *Відомості Верховної Ради*, 2015, 13, 91

⁴ Закон про засади державної регіональної політики, 2015 (Верховна Рада України). *Відомості Верховної Ради*, 2015, 13, 90.

⁵ Концепція реформування місцевого самоврядування та територіальної організації влади в Україні, 2014 (Кабінет Міністрів України). *Офіційний сайт Верховної Ради України* <<https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/333-2014-%D1%80>> (2020, травень, 20).

⁶ Стратегія реформування системи управління державними фінансами на 2017-2020 роки, 2017 (Кабінет Міністрів України). *Офіційний сайт Верховної Ради України* <<https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/142-2017-%D1%80>> (2020, травень, 20).

⁷ Закон про внесення змін до Податкового кодексу України та деяких законодавчих актів України щодо податкової реформи, 2014 (Верховна Рада України). *Відомості Верховної Ради*, 2015, 7-8, 9, 55.

⁸ Закон про внесення змін до Бюджетного кодексу України щодо реформи міжбюджетних відносин, 2014 (Верховна Рада України). *Відомості Верховної Ради*, 2015, 12, 76.

Успішна реалізація фінансової децентралізації, на нашу думку, можлива у разі її поєднання із правовою реформою. На теперішній час на порядку денному – питання конституційної реформи, яка передбачає децентралізацію державної влади та управління публічними фінансами. Слід відзначити, що лише після внесення змін до Конституції України стане можливим прийняття Верховною Радою України низки законодавчих актів, які також сприятимуть процесам децентралізації в державі, і процес розгляду яких на даний час залишається невинувато повільним.

Однією з проблем правового характеру є зволікання із впровадженням змін щодо адміністративно-територіального устрою, надання органам місцевого самоврядування ширших повноважень, уточнення обов'язків державних адміністрацій (префектур)¹. Відповідно до Концепції реформування місцевого самоврядування та територіальної організації влади в Україні, об'єднані територіальні громади мають сформувати новий базовий рівень адміністративно-територіального устрою та забезпечити підґрунтя для трансформації районного рівня влади. Нині невизначеність нової компетенції районів призводить до спротиву децентралізації, труднощів розподілу послуг між об'єднаними територіальними громадами та органами місцевого самоврядування, що залишаються у підпорядкуванні району. Поряд із цим проект Закону України про засади адміністративно-територіального устрою України від 22 лютого 2018 р. № 8051² був тричі відкладений, а 29 серпня 2019 року відкликаний. Цього ж дня було відкликано і проект Закону України про внесення змін до Конституції України (щодо децентралізації влади) від 01 липня 2015 р. № 2217а³. На початку 2020 року в Верховній Раді України було зареєстровано Проект Закону про засади адміністративно-територіального устрою України від 24 січня 2020 р. № 2804⁴. Проте і він був відкликаний 04 березня 2020 року. Таким чином, на теперішній час жодних законопроектів з питань адміністративно-територіального устрою України та змін до Конституції України щодо децентралізації влади в ВРУ не зареєстровано. Також залишились без уваги проекти Законів України «Про місцеве самоврядування в Україні», «Про місцеві органи виконавчої влади» та ін.

На теперішній день існує необхідність визначення кількісних та якісних критеріїв рівня фінансової децентралізації, яких Україна повинна досягти, та закріпити їх на законодавчому рівні. Так, основними критеріями оцінки рівня фінансової децентралізації вважаються наступні показники: обсяг видатків місцевих бюджетів до валового внутрішнього продукту, частка власних доходів у структурі доходів місцевих бюджетів, місцеві податки та збори у відсотках до ВВП та обсяг міжбюджетних трансфертів у структурі доходів місцевих бюджетів⁵. Попри очікування того, що реформа має стимулювати місцеві громади до більш ефективного, обґрунтованого наповнення дохідної складової своїх бюджетів, здійснювати фінансове самозабезпечення і ґрунтовно планувати свої видатки з урахуванням економії коштів, потребують заміни акценти у розумінні ролі держави при формуванні фінансової основи місцевого самоврядування з гарантування надання фінансових ресурсів на зобов'язання створити умови для утвердження фінансової незалежності місцевого самоврядування. У зв'язку з цим потребують заміни норми Конституції (ч. 3 ст. 142) та Закону «Про місцеве самоврядування в Україні» (ч. 1 ст. 62), які визначають принципи участі держави у фінансовому забезпеченні місцевого самоврядування.

З урахуванням низької ефективності реформи фінансової децентралізації (про що свідчать її результати) та одночасної необхідності її продовження й отримання запланованого в 2014 році позитивного результату, вважаємо, що основний акцент слід зробити на розширення повноважень

¹ Жаліло, Я. А., Шевченко О. В., Романова В. В. (2019). *Децентралізація влади: порядок денний на середньострокову перспективу. Аналітична доповідь*. Київ: Національний інститут стратегічних досліджень, 9-10.

² *Проект Закону про засади адміністративно-територіального устрою України, 2018* (Кабінет Міністрів України). *Офіційний сайт Верховної Ради України* <http://w1.c1.rada.gov.ua/pls/zweb2/webproc4_1?pf3511=63508> (2020, травень, 20).

³ *Проект Закону України про внесення змін до Конституції України (щодо децентралізації влади), 2015* (Президент України). *Офіційний сайт Верховної Ради України* <http://w1.c1.rada.gov.ua/pls/zweb2/webproc4_1?pf3511=55812> (2020, травень, 20).

⁴ *Проект Закону про засади адміністративно-територіального устрою України, 2020* (Кабінет Міністрів України). *Офіційний сайт Верховної Ради України* <https://w1.c1.rada.gov.ua/pls/zweb2/webproc4_1?pf3511=67986> (2020, травень, 20).

⁵ Куліченко, Н. В. (2014). Функціонування місцевих бюджетів в умовах децентралізації управління регіональним розвитком. *Вісник НТУ ХПІ*, 65 (1107), 164.

місцевої влади у сфері податкового адміністрування в поєднанні з деякими кроками щодо перерозподілу низки дохідних джерел між бюджетами різних рівнів. З метою забезпечення самостійності місцевих бюджетів та розширення їх фінансової спроможності надійними джерелами доходів, при подальшому реформуванні бюджетно-фіскального законодавства слід:

1) забезпечити повноцінне формування власних доходів місцевих бюджетів в обсягах, які сприятимуть соціально-економічному розвитку адміністративно-територіальних одиниць, шляхом наділення органів місцевого самоврядування правом самостійно запроваджувати на своїй території власні місцеві податки та збори (навіть ті, що не встановлені Податковим кодексом України), які будуть враховувати специфіку та особливості місцевих територій та наявні потенційні об'єкти оподаткування;

2) вдосконалити систему адміністрування податків на майно та податку на доходи фізичних осіб. Особливу увагу необхідно приділити модернізації нормативів розподілу податків, у тому числі податку на доходи фізичних осіб. Крім того, необхідна зміна нормативів щодо частки власних доходів місцевих бюджетів (тобто без урахування трансфертів) у зведеному бюджеті на рівні не менше 30 % шляхом перерозподілу на користь місцевих бюджетів додаткових джерел його формування. На наш погляд, варто перерозподілити й інші податкові платежі за рівнями бюджетної системи з метою збільшення надходжень до місцевих бюджетів від високоефективних податків, вилучивши з них, в якості компенсації, малоефективні податки. При цьому всі питання про переваги того чи іншого варіанта перерозподілу до їх впровадження повинні бути досліджені кількісними методами. У даному випадку мова може йти про те, наскільки в середньому збільшаться податкові доходи кожного з місцевих бюджетів у разі реалізації запропонованих заходів;

3) розширити доходи місцевих бюджетів за рахунок передачі до їх відання вже діючих загальнодержавних податків. Варто реформувати введений на території України податок на прибуток у розмірі 1,5 % (військовий збір). Доцільно замість військового збору запровадити «збір на місцевий розвиток» та повністю спрямувати його до місцевих бюджетів. Зазначимо, що кошти, які надходять від стягнення військового збору до державного бюджету, незважаючи на заявлену ціль введення податку, цільового призначення не мають;

4) змінити підходи щодо управління публічними фінансами не на короткострокову, а принаймні, на середньострокову, а то й довгострокову перспективу. Потрібно переходити до трирічного бюджетного планування за бюджетною декларацією, що було закріплено в Законі України «Про внесення змін до Бюджетного кодексу України щодо запровадження середньострокового бюджетного планування» від 06 грудня 2018 р. № 2646-VIII¹.

Реалізація на практиці вищенаведених пропозицій дозволить якісно вплинути на проведені в Україні реформи та істотно змінити оцінку рівня децентралізації протягом найближчих років. При цьому, основний наголос необхідно робити на аспект забезпечення місцевих бюджетів власними доходними джерелами, на формування яких місцеві органи влади реально можуть впливати через економічну політику на власній території.

Наступний етап реформування міжбюджетних відносин повинен ставити перед собою мету забезпечення реальної фінансової децентралізації, в напрямку розширення «офіційних» повноважень та відповідальності місцевої влади за одночасного створення і жорсткого дотримання єдиних «правил гри» у взаєминах між владою різних рівнів. До завдань даного етапу реформи входять, перш за все, забезпечення реальної, а не номінальної податково-бюджетної автономії місцевої влади, включаючи їх правове закріплення, створення стимулів до здійснення відповідальної та ефективною бюджетної політики.

References:

1. Tiebout, C. M. (1956). A pure theory of local expenditures. *The Journal of Political Economy*, 64 (5), 416-424. [in English].
2. Zhalilo, Y. A., Shevchenko, O.V., Romanova, V.V. (2019). *Detsentralizatsiya vlady: poryadok dennyy na serednostrokovu perspektyvu: analitychna dopovid* [Decentralization of power: an agenda for the medium term: an analytical report]. Kyiv: NISS. [in Ukrainian].

¹ Закон про внесення змін до Бюджетного кодексу України щодо запровадження середньострокового бюджетного планування, 2018 (Верховна Рада України). *Відомості Верховної Ради*, 2019, 4, 32.

3. *Zakon pro vnesennya zmin do Byudzhethoho kodeksu Ukrayiny shchodo zaprovadzhennya seredn'ostrokovoho byudzhethoho planuvannya, 2018* (Verkhovna Rada Ukrayiny). [Law on Amendments to the Budget Code of Ukraine on the introduction of medium-term budget planning, 2018 (Verkhovna Rada of Ukraine)]. *Vidomosti Verkhovnoyi Rady* [Information of the Verkhovna Rada], 2019, 4, 32.
4. *Zakon pro vnesennya zmin do Byudzhethoho kodeksu Ukrayiny shchodo reformy mizhbyudzhethnykh vidnosyn, 2014* (Verkhovna Rada Ukrayiny) [Law on Amendments to the Budget Code of Ukraine on the Reform of Intergovernmental Relations, 2014 (Verkhovna Rada of Ukraine)]. *Vidomosti Verkhovnoyi Rady* [Information of the Verkhovna Rada], 12. 76. [in Ukrainian].
5. *Zakon pro vnesennya zmin do Podatkovoho kodeksu Ukrayiny ta deyakykh zakonodavchykh aktiv Ukrayiny shchodo podatkovoyi reformy, 2014* (Verkhovna Rada Ukrayiny) [Law on Amendments to the Tax Code of Ukraine and Certain Legislative Acts of Ukraine on Tax Reform, 2014 (Verkhovna Rada of Ukraine)]. *Vidomosti Verkhovnoyi Rady* [Information of the Verkhovna Rada], 2015, 7-8, 9, 55. [in Ukrainian].
6. *Zakon pro dobrovil'ne ob'yednannya terytorial'nykh hromad, 2015* (Verkhovna Rada Ukrayiny) [Law on Voluntary Association of Territorial Communities, 2015 (Verkhovna Rada of Ukraine)]. *Vidomosti Verkhovnoyi Rady* [Information of the Verkhovna Rada], 2015, 13, 91. [in Ukrainian].
7. *Zakon pro zasady derzhavnoyi rehional'noyi polityky, 2015* (Verkhovna Rada Ukrayiny) [Law on Principles of State Regional Policy, 2015 (Verkhovna Rada of Ukraine)]. *Vidomosti Verkhovnoyi Rady* [Information of the Verkhovna Rada], 2015, 13, 90. [in Ukrainian].
8. *Kontseptsiya reformuvannya mistsevoho samovryaduvannya ta terytorial'noyi orhanizatsiyi vlady v Ukrayini, 2014* (Kabinet Ministriv Ukrayiny) [The concept of reforming local self-government and territorial organization of power in Ukraine, 2014 (Cabinet of Ministers of Ukraine)]. *Ofitsiynnyy sayt Verkhovnoyi Rady Ukrayiny* [Official site of the Verkhovna Rada of Ukraine] <<https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/333-2014-%D1%80>> (2020, May, 20). [in Ukrainian].
9. Kulichenko, N. V. (2014). Funktsionuvannya mistsevykh byudzhetyv v umovakh detsentralizatsiyi upravlinnya rehional'nym rozvytkom [Functioning of local budgets in the conditions of decentralization of management of regional development]. *Visnyk NTU KHPI* [Bulletin of NTU KhPI], 65 (1107), 164. [in Ukrainian].
10. *Proekt Zakonu pro zasady administratyvno-terytorial'noho ustroyu Ukrayiny, 2018* (Kabinet Ministriv Ukrayiny) [Draft Law on the Principles of Administrative and Territorial Organization of Ukraine, 2018 (Cabinet of Ministers of Ukraine)]. *Ofitsiynnyy sayt Verkhovnoyi Rady Ukrayiny* [Official site of the Verkhovna Rada of Ukraine] <http://w1.c1.rada.gov.ua/pls/zweb2/webproc4_1?pf3511=63508> (2020, May, 20). [in Ukrainian].
11. *Proekt Zakonu pro zasady administratyvno-terytorial'noho ustroyu Ukrayiny, 2020* (Kabinet Ministriv Ukrayiny) [Draft Law on the Principles of Administrative and Territorial Organization of Ukraine, 2020 (Cabinet of Ministers of Ukraine)]. *Ofitsiynnyy sayt Verkhovnoyi Rady Ukrayiny* [Official site of the Verkhovna Rada of Ukraine] <https://w1.c1.rada.gov.ua/pls/zweb2/webproc4_1?pf3511=67986> (2020, May, 20). [in Ukrainian].
12. *Proekt Zakonu Ukrayiny pro vnesennya zmin do Konstytutsiyi Ukrayiny (shchodo detsentralizatsiyi vlady), 2015* (Prezydent Ukrayiny) [Draft Law of Ukraine on Amendments to the Constitution of Ukraine (on decentralization of power), 2015 (President of Ukraine)]. *Ofitsiynnyy sayt Verkhovnoyi Rady Ukrayiny* [Official site of the Verkhovna Rada of Ukraine] <http://w1.c1.rada.gov.ua/pls/zweb2/webproc4_1?pf3511=55812> (2020, May, 20). [in Ukrainian].
13. *Stratehiya reformuvannya systemy upravlinnya derzhavnymy finansamy na 2017-2020 roky, 2017* (Kabinet Ministriv Ukrayiny) [Strategy for reforming the public financial management system for 2017-2020, 2017 (Cabinet of Ministers of Ukraine)]. *Ofitsiynnyy sayt Verkhovnoyi Rady Ukrayiny* [Official site of the Verkhovna Rada of Ukraine] <<https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/142-2017-%D1%80>> (2020, May, 20). [in Ukrainian].
14. Khayyek, F. A. (1992). *Doroga k rabstvu* [The road to slavery]. Moscow: Economics. [in Russian].